

HÖGSKOLAN I TROLLHÄTTAN/UDDEVALLA
Institutionen för individ och samhälle

Bergsjöhöjd -

Ett boende för äldre hemlösa alkoholister

(Bergsjöhöjd- a living for elderly homeless alcoholics)

Författare: Eva Lundell och Marita Svensson

C-kursuppsats i socialpedagogik 10 poäng

Socialpedagogiska programmet

Vårterminen 2002

Handledare: Hans-Erik Hermansson

Bergsjöhöjds - ett boende för äldre hemlösa alkoholister (Bergsjöhöjd – a living for elderly homeless alcoholics)

Maj 2002

Av: Eva Lundell och Marita Svensson

Sammanfattning

Sverige räknas som ett välfärdsland med ett väl utbyggt socialt skyddsnät. Trots det finns det många hemlösa som saknar ett permanent boende. Upprinnelsen till detta arbete är ett intresse av att hjälpa utsatta människor, samt en upprördhet över samhällets flathet när det gäller att ge varje medborgare en bostad. Vårt syfte med denna studie är att undersöka hur personalen arbetar i ett boende där man inte tar ifrån de boende alkoholen, istället ger man relationer och värdighet. Våra frågeställningar utgår från individnivå och berör hur personalen ser och upplever sitt arbete och hur de konkreta attityder och det konkreta mötet mellan personal och boende ser ut. Uppsatsen utgår från ett kvalitativt angreppssätt med observationer och intervjuer. För att förstå hur man arbetar med att inkludera äldre hemlösa missbrukare i boendet har vi använt oss av objektrelationsteori, miljöteori och psykosocial teori. I resultatet har vi fått information om hur boendet förändrades från att vara ett ungarshotell till ett permanent boende för äldre hemlösa missbrukare. I våra slutsatser och analys har vi bland annat tagit med relationernas betydelse för både personal och de boende. Dessutom har vi använt oss av ett socialpedagogiskt perspektiv.

Sökord: Hemlös alkoholister alternativt boende socialpedagogik

Abstract

Sweden is considered as a welfare society with a well-functioning social security system. Despite this fact there are many homeless people who cannot find a permanent place to live. The background of this study is our mutual interest in helping people who are forced to live under hard conditions. This study is based on work with homeless people, often alcoholics. Our purpose is to study an organisation, which offers people a place to live without supervised control when it comes to drinking. The study is carried out from different levels of analysis. We are interested in how the employed supervisors carry out their work, their attitudes and concrete meetings with people living in the house. We are also interested the way work is organised and the cooperation with other officials.

The essay is mainly based on a qualitative research approach with observations and interviews. As a frame for the theoretical analysis we are trying to combine different but related theories, that is object-relation theory, milieu therapy and "psycho-social" theory. In doing so we have used a social pedagogical perspective.

Keywords: Homeless alcoholic alternative living social pedagogy

Innehållsförteckning:

<u>1. Hemlöshet - ett samhällsproblem</u>	4
<u>2. Problemställning, syfte och metod</u>	7
<u>2.1 Problemställning</u>	7
<u>2.2 Syfte</u>	7
<u>2.3 Metod</u>	7
<u>3. En socialpedagogisk utgångspunkt</u>	10
<u>3.1 Objektrelationsteori</u>	11
<u>3.2 Miljöterapi</u>	11
<u>3.3 Psykosocialt arbete</u>	12
<u>4. Bergsjöhöjd – från ungarshotell till alternativt boende</u>	15
<u>4.1 Bakgrund</u>	15
<i>4.1.1 Förändringsarbetet</i>	15
<u>4.2 Alternativt boende idag</u>	17
<i>4.2.1 Något om ramar och strukturer</i>	17
<i>4.2.2 De goda, glada och harmlösa herrarna</i>	20
<i>4.2.3 Personalen, utbildning och förhållningssätt</i>	21
<u>5. Hem åt hemlösa, ett försök till tolkning</u>	24
<u>5.1 Personalens förhållningssätt</u>	24
<u>5.2 Strukturernas betydelse</u>	26
<u>5.3 Frånvaron av samarbete med samhället</u>	28
<u>6. Våra egna reflektioner</u>	29
<u>6.1 Avslutande diskussion</u>	30
<u>Referenser</u>	32

1. Hemlöshet - ett samhällsproblem

Den uppsats du nu har i din hand kommer att handla om äldre hemlösa alkoholister och om hur man med lite god vilja och ”nya” tankar kan förändra deras livssituation. Som inledning till denna uppsats vill vi genom en allmän diskussion om de äldre hemlösa alkoholisterna visa hur svårt det är för dessa människor att kunna ändra sin livssituation. Trots att vi lever i ett välfärdsland, är något så enkelt som rätten till en egen bostad komplicerat och svåråtkomligt för den som inte lyckas följa de normer som samhället ställer upp när det gäller hur vi skall leva och bete oss.

Ingen har väl kunnat undgå medias uppmärksammande av de hemlösa de senaste åren. Från dagspressen matas vi med information om hur många som saknar bostäder och om hur de får bo på gatan med sina få tillhörigheter. TV sänder uppmärksammande reportage som belyser enskilda individers hårda liv i storstädernas djungel. Allmänheten förfasar sig och tycker synd om dem. Men det är inte många som gör något för att hjälpa till. Vissa kristna och andra organisationer försöker hjälpa till så gott det går genom att ge tillfällig logi över natten och genom att anordna soppkök där den hemlöse kan få sig ett mål mat om dagen. Andra samlar in kläder och delar ut till dem som är behövande. Men räcker det? Är det inte att ge konstgjord andning? Visst är det viktigt det som görs men det förändrar inget för den som är hemlös, efter en natt i härbärgat och efter ett mål mat är han eller hon lika hemlös som dagen innan. Är det så att samhället förlitar sig på att dessa åtgärder räcker? Bevisligen räcker inte åtgärderna eftersom en undersökning gjord av Socialstyrelsen 1999 (Soc 2000:1) visar att det då fanns nästan 8 500 hemlösa i Sverige och att det största antalet går att finna i storstäderna, t ex hade Göteborg vid denna tidpunkt cirka 1000 hemlösa. Det finns inget som visar på att de siffrorna minskat under de fem år som gått sedan dess. Dessa temporära åtgärder och de attityder som finns i samhället mot de hemlösa anser vi speglar socialpolitikens behov av att döva sitt samvete för att inte ta itu med dessa problem. Det är både lättare att slippa engagera sig, samtidigt som det är mindre kostbart att låta de frivilliga ta över ansvaret.

Vi ser att i det konkurrensstyrda samhälle som vi idag lever i respekteras inte ålderdom. De kunskaper och den erfarenhet som den äldre har tillvaratas inte och det är inte heller populärt att de äldre har blivit en stor grupp som ligger samhället till last genom att inte längre kunna bidra till statskassan. De äldre har blivit en utsatt grupp som inte prioriteras när det gäller samhällets fördelning av medel till dem som är behövande. Att dessutom vara hemlös dubblar utsattheten. Den hemlösa har ingen integritet, ingen plats där hon eller han kan stänga dörren om sig och veta att hit kommer ingen som inte har här att göra. Istället är den hemlösa utlämnad till andras välvilja och hamnar i en beroendeställning som är svår att bryta på grund av de krav som ställs för att få en bostad. Den som söker en bostad idag får inte ha betalningsanmärkningar, inget missbruk och måste ha en ordnad ekonomi. För den som är hemlös ställer det till problem eftersom det oftast är just dessa betingelser som gjort att han eller hon har hamnat i hemlöshetens garn. En stor del av de hemlösa är alkoholister eller har något annat missbruk och på grund av sitt missbruk har de också mist det arbete de har eller så har de aldrig kommit in på arbetsmarknaden vilket i sin tur medför en oordnad ekonomi med t ex stora ekonomiska skulder.

Rich, Rich & Mullins (1995) menar att sambandet mellan hemlöshet och alkoholism är komplext eftersom kroniskt missbruk av alkohol kan leda till alkoholism, liksom hemlöshet kan leda till kroniskt alkoholmissbruk. Oavsett hur alkoholismen började kan den hålla fast människan i hemlösheten. Hessle (1982) skriver att alkoholism kan ses som en process eller en sammanvävd social och psykisk utveckling där alkoholen till sist tar över. Processen är självunderhållande i en nedåtgående spiral där omgivningens reaktioner bekräftar känslor av ensamhet och brist på kontakt och ömhet. Alkoholistens yttre sociala sida kännetecknas ofta av en grundläggande övergivenhet i personligheten som förstärks av samhällets reaktioner och av de närståendes undandragande. Denna förstärkning gör att alkoholistens konsumtion ökar och till slut är utförsbacken ett faktum, arbete, bostad, vänner och familj försvinner och till slut de egna intressena för allt utom alkoholen.

För den äldre hemlösa alkoholisten utökas utsattheten till att bli tredimensionell och den enda plats som återstår i samhället är dess bottenskikt. Dessa tre komponenter, äldre, hemlös och missbruk är alla ett uttryck för att vara beroende, fattig och utstött, det som vi som samhällets medlemmar fruktar mest av allt. Vem vill vara fattig och beroende av andra och vem vill bli utstött från den samhälleliga gemenskapen? Inte heller ses det med blida ögon att ha dessa egenskaper. I vårt samhälle får man inte skilja sig från mängden. Det är enbart den som arbetar och sköter sig och som är en resurs för samhället som har något värde. De som står utanför får skylla sig själva, det är upp till var och en att se till att man klarar att ta vara på sig själv.

Dessa attityder mot denna utsatta grupp kan vi även se inom socialtjänsten när det gäller de åtgärder som ändå görs från samhällets håll. Sahlin (2000) menar att socialtjänsten många gånger förstärker hemlösheten istället för att motverka den. Författaren skriver att den utveckling som bostadsmarknaden genomgått under 1900-talet har lett till att de som räknas till samhällets problembarn inte längre är önskvärda, varken av privata eller allmänna bostadsföretag. I och med hyresvärdarnas ovilja flyttades ansvaret för bostadsproblemet över till socialtjänsten som idag kan erbjuda olika slag av specialkontrakt. Dessa kontrakt är i många kommuner uppbyggda i trappmodeller, där t ex träningslägenheter kan göra utgöra det nedersta trappsteget och ett förstahandskontrakt på en egen lägenhet det översta. Men att ta sig upp till det nedersta trappsteget är mycket svårt för de mest utslagna eftersom socialtjänsten bygger upp trösklar med krav på nykterhet mot dessa. Av dem som ändå lyckas ta sig dit är det många som inte klarar av det kravet och de hamnar återigen i hemlösheten som då också många gånger förvärras.

Påvisbart är ju enligt ovan att kravet på nykterhet inte är det första som gäller för dessa människor. Kanske är det så att den behandlingsinriktade syn som samhället har när det gäller att få bort missbruk inte går att använda på alla. För hur skall den som är inne i ett tungt och långvarigt missbruk kunna sluta med sitt missbruk när han eller hon vistas på gatan eller på alternativa boenden som t ex härbärgen där de måste leva tillsammans med andra som missbrukar? Den frågan och att vi fick höra talas om Bergsjöhöjds boende i Göteborg, ledde fram till vårt intresse av just dessa tredimensionellt utsatta människor i samhället när det gäller den uppsats du just nu läser.

Bergsjöhöjds boende har låtit höra om sig som ett unikt boende, både i tidskrifter och genom att grundaren åker runt och berättar om hur och varför detta boende startade. Det är ett boende där man tillämpar en ny metod när det gäller att inkludera äldre hemlösa alkoholister i ett permanent boende utan krav på nykterhet. Detta boende har inget be-

handlingsperspektiv utan ser istället kommunikationen och de sociala relationerna som viktiga delar i arbetet med att ge de boende trygghet och värdighet. När vi kom dit första gången för att göra en grundläggande intervju hade vi inte bestämt oss fullt ut om det var just det här vi ville skriva om. Men under de deltagande observationer vi gjorde den dagen blev det inte svårt att ta det slutgiltiga beslutet. Trots våra egna erfarenheter av "vanliga" äldreboenden och de förutfattade meningar vi hade blev vi positivt överraskade av både den fysiska och den psykiska miljö som mötte oss när vi vid våra intervjuer besökte Bergsjöhöjd.

Den miljö vi mötte i huset andades trivsamt och omtänksamhet. Allt från de vackra konstverken, varav de flesta är komponerade av personalen, till de vardagliga möblerna, målade i moderna färger. Trots att boendet består av tre våningar och innehåller många korridorer kändes det hemtrevligt och ombonat. Detsamma upplevde vi när vi fikade tillsammans med de boende och personalen. Den atmosfär som fanns i rummet var roig och fylld av humor och värme. Det skrattades, pratades och kramades de boende och personalen emellan. Vår nyfikenhet om hur personalen arbetar och vilket förhållningssätt som ligger bakom arbetet väcktes och det fanns inte längre någon tvekan om vad uppsatsen skulle handla om. Utifrån vårt intresse av vilket förhållningssätt som råder på Bergsjöhöjd har vi valt att se det från en pedagogisk synvinkel, eftersom vi inte ser arbetet som en traditionell behandling. Det vi istället kan se är att det alternativa arbetssätt som man använder sig av när man tillåter de boende att fortsätta konsumera sprit inom boendet har mer pedagogisk inriktning än de behandlingsmetoder som idag är rådande när det gäller att ge äldre hemlösa alkoholister ett permanent boende.

Vår förförståelse genom att ha arbetat i hemtjänsten påverkade säkert både vårt perspektiv och vår beskrivning. Eftersom vi båda har en bakgrund i hemtjänsten och i viss mån äldreboende har vi erfarenhet av hur det arbetet kan se ut. Därför blev intresset för hur de arbetar på Bergsjöhöjd mer intressant för oss än något annat perspektiv, eftersom vi ville se hur man arbetar med något som sägs vara unikt. Vi såg det inte som unikt att arbeta med äldre, det unika för oss var arbetsområdet äldre hemlösa alkoholister. Förförståelsen och intresset påverkade naturligtvis också vårt val av ämne. Vi var från början införstådda med att vår uppsats skulle handla om äldre människor, vi visste bara inte vilken kategori av äldre.

Efter denna inledande introduktion som ni nu läser kommer uppsatsen att vara upplagd på följande sätt. Först kommer vi att presentera den frågeställning vi har för vårt kommande arbete och det syfte vi har med uppsatsen. Därefter följer en metoddel där vi beskriver vilken metod vi använt oss av och hur vi gått tillväga när det gäller att skaffa material till uppsatsen. Vi beskriver även hur vi gått tillväga i insamlandet av materialet och hur vi bearbetat det. Till sist följer i detta kapitel de etiska reflektioner vi har inför både insamlade och bearbetade data. Därefter följer ett kapitel där vi presenterar vårt teorival och hur vi kommer att koppla det till ett socialpedagogiskt förhållningssätt. Som nästa kapitel presenterar vi en sammanställning av de resultat vi fått fram och därefter följer ett analyskapitel och uppsatsen avslutas med ett kapitel som innehåller våra egna reflektioner och en avslutande diskussion.

2. Problemställning, syfte och metod

2.1 Problemställning

I vår beskrivning av samhällets åtgärder och attityder framgår det att de i de flesta fall misslyckas med att inkludera den hemlöse missbrukaren i ett permanent boende. Orsakerna är att samhällets negativa attityder mot de hemlösa missbrukarna påverkar även socialtjänsten som har huvudansvaret och att det genom en behandlingsinriktad syn ställs höga krav på nykterhet. Utifrån den kunskapen vill vi se vilken betydelse personalens förhållningssätt har på Bergsjöhöjds boende när det gäller att inkludera äldre hemlösa alkoholister i ett permanent boende där det inte finns några krav på nykterhet.

2.2 Syfte

Vi är medvetna om att när det gäller att undersöka hur man arbetar i en verksamhet med äldre hemlösa alkoholister skulle vi kunna analysera den på flera olika nivåer. Men eftersom vårt intresse är fokuserat till individnivån väljer vi att avgränsa oss till relationen mellan personal och boende för att försöka se vilket förhållningssätt som råder på boendet. Med förhållningssätt menar vi då de konkreta attityder som finns i arbetet med de boende och det konkreta möte som sker mellan personal och boende. Syftet med den här uppsatsen blir därför att beskriva innehållet i en verksamhet som arbetar med alkoholister i ett boende. Det vi behöver veta för att nå detta syfte kan innefattas i följande frågor:

Hur ser det förhållningssätt ut som finns på boendet?

Vad grundar sig förhållningssättet på?

Går det att se att förhållningssättet är kopplat till en speciell ideologi?

2.3 Metod

Syftet med denna undersökning är att förstå hur personalen arbetar på Bergsjöhöjds boende för att inkludera äldre hemlösa. Våra intentioner i denna undersökning var att genom förståelse och tolkning av personalens upplevelser få en helhetsbild av det förhållningssätt de använder sig av i sitt arbete med utsatta människor. Vi använde oss därför av ett kvalitativt angreppssätt genom att vi valde att använda intervjuer och observationer. En kvalitativ metod är, enligt Patel & Davidson (1991, 1994) att få en djupare kunskap för att försöka förstå och analysera helheter.

Vår undersökning började med att vi först tog kontakt med enhetschefen på Bergsjöhöjds boende för att höra om de var intresserade av att vi fick komma och göra intervjuer på boendet. Vi berättade då att vi hade fått information om att det var en unik verksamhet och att vi var intresserade av att skriva en C- uppsats om hur man arbetar på ett boende med äldre hemlösa alkoholister.

Sammanlagt genomförde vi sex intervjuer vid fyra tillfällen då vi även gjorde kortare observationer för att få egna intryck av Bergsjöhöjd och de boende. Den första intervjun var en ostrukturerad intervju med både enhetschef och en kurator tillsammans. Vi valde

dessa två till den informerande intervjun eftersom enhetschefen är relativt nyanställd och har ett förflutet som chef inom socialtjänsten, vilket vi hoppades skulle ge en syn på verksamheten med nya ögon. Kuratorn däremot har varit med sedan starten av Bergsjöhöjd och kunde ge oss mer kunskap om bakgrunden till boendet. Det vi också ville få kunskap om var, vilka de boende och personalen är, hur personalen arbetar och vilket förhållningssätt som råder inom verksamheten. Efter vissa svårigheter i inledningen av intervjuerna valde vi att i fortsättningen använda oss av bandspelare för att den information vi fick skulle ges så mycket rättvisa som möjligt vid tolkning och citering. Alla intervjuer skickades sedan tillbaka till respektive informant för godkännande och i vår tolkning och återgivning tog vi hänsyn till de eventuella rättelser som gjorts.

Utifrån de resultat vi fick från den första intervjun med enhetschef och kurator insåg vi att vi behövde mer material för att öka på grundkunskapen och för att få insikt i det förhållningssätt som råder på Bergsjöhöjds boende. Därför tog vi även kontakt med grundaren av Bergsjöhöjd som också var den som genomförde förändringsarbetet och genomförde en intervju med henne. Vi ville veta vilka tankar och vilka praktiska och teoretiska utgångspunkter hon använde sig av för att vi skulle kunna se om det stämde med hur de arbetar i dag. Vi ville också veta vilken utbildning som personalen fick under förändringsarbetet.

Efter bearbetning av dessa två intervjuer stod det klart vilka frågor vi ville ställa till de fyra ur personalen som vi valt att intervjua. Här gjorde vi ett medvetet urval till intervjuerna, en som arbetat sedan ungarshotellets tid, en som arbetat i fem år och två som arbetat mellan ett och två år. Vår ambition var att vårt val av informanter skulle ge en allmän förståelse för hur de arbetar, men framför allt ville vi se om förhållningssättet hålls vid liv oavsett hur länge de arbetat. De frågor vi ställde inriktades på personalens syn på sitt arbete och på den problembild som finns hos de boende för att vi skulle få en helhetsbild av förhållningssättet. De första två intervjuerna med enhetschef och kurator, samt grundaren var av stödjande karaktär och bidrog till att ge en bakgrund till personalens förhållningssätt. När det gäller frågorna till de fyra ur personalen var de inte strukturerade i en frågemall utan utgick istället från olika frågeområden med följdfrågor. Detta för att de intervjuade skulle få möjlighet att ge sina personliga upplevelser. De frågeområden vi utgick från handlade om personalens syn på och upplevelser av utbildning, arbetet, de boende, verksamheten och samarbetet med samhället utanför. Utifrån den information vi fick från personalen framkom att sysselsättning och aktiviteter har stor betydelse för de boendes sociala trivsel. Därför tog vi även kontakt med ansvarig för sysselsättningen på boendet. Vid en informell intervju fick vi ta del av hur hon arbetar med aktivering. Vi har avslutningsvis fått mer information av enhetschef och kurator vid vanliga informella samtal.

Vi upplevde bearbetningen av intervjuerna som arbetsam eftersom vi fick relativt mycket material. Intervjuerna återgavs inledningsvis ordagrant och därefter bearbetade vi dem flera gånger för att få ett hanterbart material för det slutgiltiga resultatet. Det som vi valde att utesluta ansåg vi inte vara relevant för vår studie och för den problemställning vi hade. De språkfel som vi upptäckte i de presenterade resultaten valde vi att korrigera. Vi var båda närvarande vid alla intervjuerna. Under intervjuerna höll en av oss i frågorna medan den andra iakttog och var behjälplig med följdfrågor och svarade för att frågeformuläret följdes. I och med att vi valde att använda bandspelare under intervjuerna har vi försäkrat oss om att kunna återge verkligheten på ett så korrekt

sätt som möjligt. I den intervju där bandspelare inte användes turades vi om att skriva ner informationen. Eftersom vi bestämde oss för att använda citat ur de olika intervjuerna numrerade vi intervjuerna enligt följande för att det skall bli lättare för läsaren att veta vem som sagt vad:

- Enhetschef och kurator (IP1)
- Grundaren (IP2)
- Personal A (IP3)
- Personal B (IP4)
- Personal C (IP5)
- Personal D (IP6)

Vi var även medvetna om den intervjuareffekt som kan uppstå vid intervjuer med personal i en verksamhet. Risken finns alltid att de inte svarar som de vill av hänsyn till sina överordnande eller att de omedvetet ger de svar de tror att intervjuaren förväntar sig av dem. Vi tog också med i beräkningen att de intervjuade kunde ha pratat med varandra om de frågor vi ställt och att det kan ha påverkat de informanter som vi intervjuade vid vårt andra besök. Enligt Halvorsen (1992) är nackdelen med intervjuer att informanterna vill ge ett gott intryck och visa att de kan mer än de egentligen kan och att intervjuerna kan påverkas negativt av att informanterna pratar med varandra mellan intervjuerna. Dessutom försökte vi att inte överdriva enstaka ord utan bemödade oss om att se till helheten och andemeningen i det den intervjuade sade. Vi var även försiktiga med att förstärka önsketänkande från vår sida när det gällde de svar vi fick.

Vi bestämde oss på ett tidigt stadium att inte intervju de boende. Då vi ansåg att de redan varit tillräckligt utsatta inriktade vi oss på att intervju personal. Vi såg inga etiska betänkligheter med att intervju personal och överordnade eftersom frågorna inte var av personlig karaktär och därför att deras arbete i verksamheten är offentligt. Vi valde i vårt arbete att nämna boendet vid dess rätta namn då det ofta nämns i föreläsningar och även förekommit i tidningsartiklar vilket gjorde att vi inte såg det som oetiskt. Eftersom vi gärna ville göra egna observationer på boendet frågade vi enhetschefen om vi mellan intervjutillfällena kunde röra oss fritt på boendet och om vi fick använda de observationer vi gjorde i vårt arbete.

Efter att ha tagit del av HSFRs etikregler informerade vi de intervjuade om vilka vi är och vilken institution vi tillhör. Information gavs även om uppsatsens syfte och varför vi var intresserade av ämnet. Före intervjuerna upplyste vi informanterna om att deltagandet var frivilligt, att de hade rätt att avbryta intervjun och att de kunde välja att inte svara på alla frågor.

Vi informerade också om att kassetterna med de inspelade intervjuerna kommer att förstöras efter bearbetning och att ingen annan får tillgång till avlyssning samt att inga personliga namn kommer att nämnas i uppsatsen. Vi förklarade även att vi efter sammanställning av intervjuerna skulle ge deltagarna möjlighet att läsa igenom var och en sin intervju. Detta för att de skulle få möjlighet att ändra på det som de inte ville stå för. Intervjuerna skickades i slutna kuvert för att informantens integritet skulle skyddas. Vi underrättade även de berörda om att vår uppsats är en offentlig handling som bland annat kommer att kunna läsas på internet samt att vi kommer att skicka ett exemplar till boendet.

3. En socialpedagogisk utgångspunkt

För att kunna beskriva och öka förståelsen för ett alternativt förhållningssätt när det gäller att arbeta med äldre hemlösa alkoholister kommer vi att utgå från ett pedagogiskt intresse. Inom ramen för detta pedagogiska intresse har vi därför försökt finna en socialpedagogisk utgångspunkt med andra teorier som är närbesläktade.

För att beskriva den socialpedagogiska utgångspunkt vi har, kommer vi att använda oss av Madsens (1998) blomma. Författaren ser socialpedagogik som en bild av en blomma med fyra blad där varje blad representerar olika egenskaper som är viktiga. Det är förmågan att vara produktiv och kunna lösa praktiska och tekniska uppgifter, förmågan till upplevelser genom musik, teater och dans mm, kommunikativ egenskap där språket har stor betydelse och den analytiska kompetensen som innebär förmågan att studera delarna men även förmågan att få ihop delarna och se dem som en helhet. Dessa olika förmågor menar författaren är betydelsefulla i arbetet med människor. För att de skall kunna användas på ett så effektivt sätt som möjligt behövs en femte egenskap som när den fungerar är den viktigaste. Det är förmågan att kunna integrera de andra fyra egenskaperna så att man får ett personligt förhållande till sin yrkesmässiga kompetens.

Socialpedagogik är för oss viktiga redskap när det gäller att få till stånd en förändring för de människor som på ett eller annat sätt lever i en utsatt livssituation. Genom hjälp till självhjälp kan vi få den utsatta människan att bygga upp sin förmåga till förändring. För det krävs det att vi går in i en mellanmänsklig relation där kommunikation på lika villkor är viktig, liksom tillit och empati. Det är också viktigt att vi ser människan bakom utsattheten för att vi ska kunna se just den människans behov och ge den hjälp han eller hon behöver. En viktig tanke i socialpedagogiskt arbete är att vi alla är lika mycket värda och att den människa som behöver hjälp inte är sämre än vi andra, det kan finnas flera anledningar till att hon eller han behöver hjälp. Med detta i åtanke undviker vi att kränka en annan människa och respekterar dennes egen integritet. Vi behöver också ha kunskap om vardagens bestyr och kunna ge omsorg där det behövs för att den som tappat hoppet och tron på ett värdigt liv skall få mötas av en miljö som ger omtanke och trygghet. Socialpedagogik innebär även att kunna frigöra dolda resurser hos människan för att utveckla kreativa egenskaper.

Vi ser de teorier som vi fortsättningsvis kommer att presentera som närbesläktade med socialpedagogiken i och med att de kan ses som integrerade i ett socialpedagogiskt förhållningssätt. De tre teorierna objektrelationsteori, miljöterapi och psykosocial teori anser vi kompletterar varandra och är användbara i ett arbete med den målgrupp vi beskriver. Objektrelationsteorin har sin tyngdpunkt på den enskilde individens relationer genom individuella samtal och individuellt närmande medan miljöterapi däremot ser till de miljöfaktoriska relationerna och deras betydelse för att bygga upp strukturer och roller. När det gäller den psykosociala teorin kan den ses som ett yrkesmässigt förhållningssätt som betonar det sociala sammanhanget för individens utveckling. Eftersom de andra två teorierna tillsammans ger ett helhetstänkande när det gäller individens utveckling kan vi se att dessa två kan integreras i det psykosociala förhållningssättets betoning av det sociala sammanhanget, vilket kan ses som delarna och helheten.

3.1 Objektrelationsteori

Objektrelationsteori, skriver Tudor-Sandahl (1993), har kommit till som ett alternativ till den klassiska freudianska tanken att människors motivation styrs av det driftsmässiga. Istället för att utgå från drifter har man inom objektrelationsteorin tilltro till människans behov av självutveckling när det gäller t ex personliga och subjektiva relationer. Det har inom objektrelationsteorin utvecklats flera olika förklaringsmodeller och inriktningar. Vi kommer att beskriva den brittiska traditionen där bland annat D. W. Winnicott, var en av dem som utvecklade teorin. Denna inriktning inom objektrelationsteorin grundar sig på uppfattningen om att människans tidigaste relationer utövar en kraftfull påverkan på hennes personlighetsutveckling. Den bygger även på föreställningen om människors grundläggande behov av att ha meningsfulla relationer till andra människor. Enligt objektrelationsteorins tankar finns det hos varje människa en unik existentiell kärna inom henne som utgör den personliga särprägel som kännetecknar människan. Det finns inte i hela världen två människor som är exakt lika varandra. Hos varje spädbarn finns det från början något som är unikt och outbytbart och detta unika är det viktiga att värna om. När barnet föds har det med sig ett utvecklat själv, som när det får utvecklas under gynnsamma former kommer att mynna ut i just den människans unika personlighet, det sanna självet.

Förutsättningen för detta är att barnet har vårdnadshavare som har förmågan att se barnets behov. Begreppet ”det sanna självet” syftar på det djupaste och mest privata hos varje människa och är en högst individuell och personlig kvalitet. Då den som står närmast, oftast mamman, inte har förmågan att se och tillfredsställa barnets behov, kan det utveckla ett ”falskt själv” som innebär ett känsloliv som är fattigt, urholkat och otillgängligt. Det falska självet uppkommer som ett skydd för att inte överväldigas av en värld som upplevs som bristfällig och skrämmande.

För de människor som i hela sitt liv levt med ett falskt själv, menar författaren, är det mycket svårt att blotta sina behov och sitt beroende för andra människor och detta upplevs många gånger som hotande. Ofta bär de på en blandning av hopp och rädsla, hopp om att bli sedd och rädsla för vad det kommer att innebära. För att våga närma sig sitt sanna jag behöver därför dessa människor någon som de känner att de kan lita på. Förutsättningen för att det ska ske, menar författaren, är att de som ska hjälpa till att finna det sanna jaget är människor som är beredda att ge empatisk uppmärksamhet. Men även att de kan se och förstå vad den utsatte gör och vad det betyder för denne. Det falska försvar som barnet en gång byggt upp kan inte brytas ner med enbart vilja. Eftersom det kom till i relation med andra människor kan det bara hävas när man blir bjuden på andra och bättre möjligheter. Det finns en rädsla för att åter bemötas med t ex kränkning, förnekande, avvisande och hån samtidigt som självbilden kan vara dyster och det är svårt att släppa föreställningen om att både en själv och omvärlden är onda. Den här rädslan är naturlig och förändring nås enbart genom goda relationer.

3.2 Miljöterapi

Steen Christensen & Larsen (1997) skriver att miljöterapi är en behandlingsform som omfattar hela det terapeutiska systemet av strukturer, roller och relationer. Miljöterapi är en realitets- och behandlingsbetonad metod som är psykologisk, pedagogisk och socialt

grundad. Den används för olika typer av klienter i olika typer av behandlingar. Innebörden i det miljöterapeutiska arbetet är att miljöterapeuten på bästa sätt utnyttjar de möjligheter som ligger i miljön för olika aktiviteter. Syftet är att klienten skall utvecklas både praktiskt och socialt. Att arbeta miljöterapeutiskt betyder i detta perspektiv att man arbetar med helheten samtidigt som man arbetar med de enskilda delarna. Genom observationer, undersökningar och analyser ser man på förhållandet mellan de olika delarna och helheten utifrån det miljöterapeutiska fältet. Det är viktigt att personalen kan se att en klients eller medarbetares utveckling eller brist på utveckling kan vara ett uttryck för gruppdynamiska och organisationsmässiga processer i miljön.

Ett annat perspektiv på miljöterapi har Fog (2000). Författaren menar att miljöterapi innebär att skapa en miljö som är tillrättalagd för att ge möjligheter till personlighetsutveckling och mognad. Dessutom att utifrån sin egen förmåga arbeta med sin historia. Klienten ska ges en ökad social färdighet, vilket innebär att ha vardagsrutiner som t ex att arbeta och att ha meningsfulla fritidsaktiviteter.

Man konstruerar en sluten värld med vardagen som redskap i de intersubjektiva processerna för att flickan skall lära sig att fungera i vardagliga sammanhang i en öppen värld (Hagqvist & Widinghoff, sid. 56. 2000).

Psykiatern Maxwell Jones brukar räknas som grundläggaren av de miljöterapeutiska idéerna. Han betonar att miljön där behandlingen sätts in är viktig och att den ibland avgör om en behandling blir effektiv eller inte. Han menar även att det finns tre moment som måste finnas med i organiseringen av miljön. För det första ömsesidig kommunikation som innefattar både patienter och personal. För det andra att beslut fattas gemensamt på alla nivåer så att var och en har känslan av att känna sig identifierad med den målsättning man har och för det tredje att känna sig delaktig i de förändringar som beslutas, både i dess framgångar och misslyckanden (Hagqvist & Widinghoff, 2000).

Jenner (2000) beskriver hur det miljöterapeutiska behandlingssättet även kräver ett visst mått av krav, styrning och struktur utan auktoritet. För att detta skall vara utvecklande för klienterna måste de kunna förstå dem och använda dem som sina egna samtidigt som de ska ge utrymme för kreativitet och trygghet för klienterna att vara sig själva. För att målet med miljöterapi ska kunna uppnås, att få människor att bli självständiga och ansvarstagande, krävs det att alla människor ses som subjekt istället för objekt. Behandlingsprocessen ska ses som en process där både behandlaren och klienten skall kunna se att det går att åstadkomma förändring.

Fridell (2000) menar att även storgruppsmöten och grupparbeten är viktiga hörnstenar i miljöterapi eftersom grupptryck ses som ett viktigt redskap till att påverka klienterna åt rätt håll.

3.3 Psykosocialt arbete

Hessle (1982) anser att det psykosociala arbetet länge har fått stå tillbaka för det psykoterapeutiska. Det har inte ansetts lika fint att arbeta med människor på golvet, som att handleda fotfolket eller bedriva psykoterapeutiskt behandlingsarbete. För alla insatser i det sociala arbetet har det psykosociala fältet blivit en grund för behandlingsarbetet på bland annat institutioner och i öppenvården för att ge utsatta klienter sociala förutsättningar och kraft att vända det destruktiva livet till ett värdigt liv. Författaren anser att

när det gäller arbetet i människovårdande verksamheter bör det i första hand bygga på de psykosociala grundprinciperna.

Det psykosociala arbetets grundprincip är att man utgår från det sociala sammanhanget i arbetet med klienter. Nedanstående visar olika sociala sammanhang där det psykosociala synsättet och metodiken har viktiga referenspunkter.

1. Det psykosociala synsättet beaktar den sociala kontextens betydelse för individens utveckling.
2. Med psykosocialt synsätt handlar det i första hand om den sociala kontextens *konsekvenser* för individens reaktioner och upplevelser.
3. Den psykosociala metodiken är pragmatisk, dvs man söker bästa möjliga metoder att lösa mänskliga problem i en social kontext.
4. Med psykosocial metodik strävar man att stärka människors motståndskraft mot yttre påfrestningar eller förändra den sociala kontexten så att utsatta människor eller grupper i riskzonen kan utvecklas i gynnsam riktning (Hessle, sid. 22. 1982)

Det är framväxten av olika klientorganisationer som har gett den psykosociala rehabiliteringen och resocialiseringen medvind på senare tid. Anledningen är de reaktioner som framkommit under de senaste decennierna mot den passiviserande vanmakt som människor upplevde på institutioner och i vården. För att bryta detta har miljöterapi fått ett stort framsteg när det gäller att använda hela institutionens behandlingsmiljö som ett instrument för att rehabilitera individen. Framför allt handlar det om medbestämmande för personalen och att klienterna får inflytande över sin livssituation. Viktiga aspekter i detta är t ex öppen kommunikation, demokrati, symtomtolerans och verklighetskonfrontation.

Det psykosociala arbetet, menar Hessle (1982), kan definieras utifrån olika begrepp, synsätt, arbetssätt, arbetsfält, riskgrupper och utsatta. Synsättet inbegriper ett perspektiv där man ser den sociala miljöns betydelse för att kunna utveckla en personlig identitet. Arbetssättet är de metoder eller den metodik som används för att påverka människors miljö och stärka deras motståndskraft mot yttre påfrestningar. I det psykosociala arbetsfältet tillämpas den metodik eller de riktlinjer som ligger till grund för arbetssättet. Psykosociala riskgrupper är de människor som i den totala livssituationen befinner sig i en risksituation. De psykosocialt utsatta är de som har en definition på sina problem utifrån sina livssituationer.

Författaren menar även att arbetsklimatet kan skapa psykosociala konsekvenser eller problem för individens livssituation. Och att dessa konsekvenser eller problem kan ses som reaktioner på det klimat som finns inom arbetet och även ha inverkan på individens uppfattning om sig själv. Han beskriver hur den psykosociala arbetsmiljön kan delas upp i en objektiv och en subjektiv del, där den objektiva innebär individens upplevelser av arbetsmiljön och den subjektiva individens attityder till densamma. Den objektiva kan handla om upplevelser av förhållanden rörande t ex organisationen, arbetstider, löner och beslutssystem. Den subjektiva om de attityder som finns till t ex meningsfullhet, självständighet, medinflytande och utveckling. Vid ett förändringsarbete av individens arbetsmiljö tas då hänsyn till tre grundläggande mänskliga behov som ses som viktiga för att undvika psykosociala konsekvenser, självbestämmande, meningsfullhet och känslor av samhörighet och gemenskap.

Även om den psykosociala arbetsmiljön så som Hessle (1982) beskriver det, ska ses som ett av de områden där det psykosociala arbetssättet används, vill vi koppla det till den personal som arbetar med dem som är psykosocialt utsatta. I ett arbete där man skall skapa goda relationer och en pedagogisk miljö för att utveckla utsatta människor är det också oerhört viktigt att även de som gör arbetet har en god grund att stå på. Är inte arbetet meningsfullt och känner man inte att man har medinflytande och att man utvecklas har man heller inte något av detta att ge.

Efter den presentation vi här givit av vårt teorival, vill vi i en sammanfattning återknyta till inledningen av teorikapitlet och visa på att ett socialpedagogiskt synsätt integrerar de teorier vi presenterat. Den målgrupp vi beskriver i vår undersökning är äldre hemlösa alkoholister som är en grupp som för att nå förändring behöver mycket av omsorg, empati och mellanmännsliga relationer för att nå en förändring av sina liv. Traditionellt används det socialpedagogiska synsättet i arbete med ungdomar och invandrare, men vi ser att det är fullt användbart i arbetet med den målgrupp vi beskriver. Som socialpedagoger är det vår uppgift att förändra förutsättningarna för de människor som lever i en utsatt miljö för att de själva skall kunna nå en förändring. Det gör vi genom att se till den enskilda människan i mellanmännsliga relationer och genom att frigöra resurser både genom miljö och kommunikation som de sedan kan använda för att nå ett meningsfullt liv.

4. Bergsjöhöjd – från ungarshotell till alternativt boende

4.1 Bakgrund

Enhetschef och kurator berättar att Bergsjöhöjds boende från början var ett gammalt ungarshotell och att det fram till ombyggnaden hette Saturnusgatan. Det bestod då av både lägenheter och rum och hade 33 personal som arbetade som städerskor och vakter, utan att ha någon direkt utbildning. Det som egentligen skulle vara ett tillfälligt boende för hantverkare blev för många permanent, framför allt då för äldre pensionerade alkoholister. Förhållandena var vid denna tidpunkt påfrestande både för de boende och för personalen. Jargongen i huset var mycket rå, både från personal och boende. Personalen mådde mycket dåligt och såg inte de boende som människor. Kränkningar och förnedringar av de boende hörde till vardagen. Resultatet blev att hotellet fick dåligt rykte, ett skamligt svart hål för kommunen. Byggnaden var också mycket sliten och i början på 90-talet orkade inte personalen längre och ville ha en förändring. Det fanns då två alternativ, lägga ner boendet eller genomföra en radikal förändring. Två anställda på före detta institutionsförvaltningen fick till uppgift att utveckla verksamheten. En om- och tillbyggnad av huset påbörjades 1992 och var klart två år senare. Kostnaden för ombyggnaden uppgick till 42 miljoner kronor och betalades av Göteborgs kommun.

4.1.1 Förändringsarbetet

Innan förändringsarbetet började byggas upp ansåg grundaren att det var viktigt att allt var noga planerat och att man bestämde sig för ett system som sedan skulle följas. Därför var man också tydlig med vilket system som gällde för den personal som redan var anställd liksom för nyanställda. Det ansågs också viktigt att man berättade för personalen vad man tänkte och vilka de tänkta stegen i arbetet var för att få igång en diskussion. För dem som inte passade in i systemet ansågs det vara bättre att de sökte sig till ett system som passade dem bättre eftersom arbetsmiljö och vårdmiljö är samma sak. Grundaren menar att om man har en människosyn som bygger på förakt till andra ska man inte arbeta i liknande organisationer, för om personalen mår dåligt mår även de gamla dåligt eftersom det är en parallellitet. Det är viktigt att alla som har ett arbete har makt över sin arbetssituation, vilket inte innebär att vara utan ledarskap, utan ledaren ska vara närvarande, deltagande och kommunicerande.

1989 började grundaren tillsammans med en kollega titta på den grupp av människor som bodde på ungarshotellet. Denna undersökning koncentrerades till faktorer som ensamhet och isolering hos de boende, samtidigt som man genom samtal med personalen skapade sig en uppfattning om vilka de var.

Men det gick ut på att ta reda på vilka de människor som ska jobba är. /---/. Vem är du och hur ser dina livserfarenheter ut? Vad tycker du är viktigt och hur ser du på ditt jobb? Vad är lätt och vad är svårt? Och vad vill du ha för hjälp av mig (IP2)?

Man tittade också på personalens och de boendes yttre värld för att se hur de reagerade på olika saker. Utifrån denna kunskap knöts relationer till personal och boende för att de skulle lära känna föreståndaren och för att de skulle känna att ingen hade blivit förbigången. För att få en förändring av personalens synsätt startades en sju terminer lång ut-

bildning som genomfördes under arbetstid på boendet och som varvades med daglig praktik. På så sätt kunde personalen göra en direkt koppling från teori till verklighet. Meningen med utbildningen var att väcka tanken och nyfikenheten på personen bakom missbruket.

Bland personalen fanns det människor som både hade dålig skolgång och dåliga yrkeserfarenheter. Många av dem hade minst lika dålig social förankring och självkänsla som de boende och kände sig lika föraktade, samtidigt som det fanns de som hade en god social förankring. De som hade svårt med inläring blev inte tvingade till skolbänken, istället använde man sig av föreläsare som ältade in kunskapen med resultatet att alla tog till sig av de nya tankarna. Före förändringsprocessen kunde personalen använda sig av tillmälen som ”Håll käften gubbjavel” till de boende.

Men nu så när man har fått utbildning då har man ju ännu lärt sig å lirka. När jag säger, kom här ”lille vän” då blir dom ännu bättre. Det är insikt det. Vi blir alla bättre av att bli lirkade med (IP2).

Utbildningen av personalen, säger grundaren, utgick från ett psykodynamiskt tänkande och objektrelationsteori. Den bestod av 800 lärarledda timmar bestående av miljöterapi, omvärldskunskap, psykiska sjukdomar, påverkansstrategier, medicinkunskap, samtalet och kontaktmannaskap. Miljöterapi innehöll kunskap om hur man använder olika miljöfaktorer, som den yttre, den sociala, den psykologiska och den materiella för att samverka i kommunikation med dem som bor i systemet. Omvärldskunskap handlar om riksdag och regering och lagar, men också om var man befinner sig i världen, var finns socialtjänsten, var finns äldreomsorgen och var finns Bergsjöhöjd. En viktig del i utbildningen var kunskap om psykiska sjukdomar eftersom flera är psykiskt sjuka eller på gränsen att bli det. Påverkansstrategier innehöll kunskap om förändringsarbete, hur man påverkar människor till förändring och samtal om hur och när man samtalar och vad som händer i samtalet. Kontaktmannaskap innebar att få kunskap om vad som händer när man är kontaktperson och om de symbolvärldar som finns och som alla rör sig med. Medicinkunskap till sist, att veta vilka mediciner som kan ges eller inte ges och vad man kan medicinera bort och vad man får leva med.

De tankar som arbetet på Bergsjöhöjd bygger på har uppkommit i grundarens möte med människor. En av dessa tankar var att de människor som var vana att stötas bort skulle få stanna kvar och känna sig trygga och få vara dem de är utan att bli hotade. De skulle inte längre behöva jagas runt i ett rundgångssystem. Människor betar sig utifrån de förväntningar de har på sig och de som stöts bort slåss tillbaka, precis som uppåtgående och nedåtgående processer föder sig själva. Därför var det viktigt i ledarskapet att se upp med vilka processer man startade och våga lita på den kraft som finns i människor. Att våga reflektera över vad man gör, vad det var som inte gick bra och vad som gick bra. En annan tanke var att det måste finnas regler för de boende, men att dessa regler inte skulle få konsekvensen att den boende skulle kastas ut om de bröts.

Nu kom du inte i tid till socialkontoret så nu får du inte ”lappa” att sova på härbärgen i natt. Det är fullständigt barockt. Det har liksom inte med varandra att göra. Det är klart man ska reagera på att folk inte kommer...men man ska ha en annan reaktion, som dom kan fatta (IP2).

Det var också viktigt att våga se och fråga sig vad det var man skulle göra och vad som behövdes. Att man försökte tänka sig in i vad man själv skulle ha velat att andra skulle ha gjort mot en själv i samma situation. Människor måste få göra rätt för sig om de ska

få självkänsla. Därför sågs det som en hörnpelare i självrespekten att de boende skulle göra rätt för sig och betala sitt boende eftersom självrespekt inte är något som kan ges bort utan något man måste arbeta för att få behålla. I och med kravet att de boende själva skulle betala för sitt boende hade de också rätt att ställa krav.

/---/och det ligger ett förakt i det, de kan inte ens göra rätt för sig. Nej, det tillåter jag inte (IP2).

En av grundarens tankar var också att för dem som inte vill låta sig behandlas på traditionellt sätt med behandling eller för de som inte har något hopp kvar, får man bygga upp andra system. I vanlig behandling är tidsaspekten kort och något som människan själv måste ansluta sig till genom eget beslut till förändring, vilket innebär att vända på smärtan genom att se inåt mot sig själv och använda smärtan som förändringskraft. På Bergsjöhöjd möter man däremot människor som inte har de inre konflikterna, deras konflikter ligger istället mellan dem och omvärlden. Genom att i arbetet vårda, stödja och hjälpa dem att förändra tingen i den yttre världen kan de själva bygga strukturer utifrån det de ser. Det var också viktigt att se att det alltid finns ett visst mått av makt, när någon tar del av den så är det någon annan som tappar makt. Därför var det de boende som självklart skulle ha den största makten, de skulle inte ställas vid en upplevelse av att de är en sämre sorts människor.

Det är bara en av de intervjuade ur personalen som har varit med innan, under och efter förändringsarbetet. Hennes upplevelse av ungarshotellets tid är att boendet var mycket nedgången och att personalen var utbildad och mest städade och såg till att de boende levde. Det förekom inte heller någon direkt omvårdnad, det var allmänt stökigt och det dracks mycket mera än i dag. När beslutet kom om ombyggnad och förändring av hotellet fick hon och hennes arbetskamrater börja bygga upp sina kunskaper, förändra sitt synsätt och börja ge mer omvårdnad. Det ställdes också höga krav på dem till förändring, vilket inte alla var lika snabba att ta till sig. En del var för, andra emot och även de boende undrade varför det skulle vara så fint. Förändringarna gällde även för de boende, de fick t ex inte längre röka fritt i huset, men de vände sig de också, säger hon.

4.2 Alternativt boende idag

4.2.1 Något om ramar och strukturer

Från att ha varit ett nedslitet ungarshotell för äldre hemlösa alkoholister där förnedring hörde till vardagen har förändringsarbetets resultat blivit en trevåningsbyggnad med plats för 129 boende som där möts av värdighet. Varje våning består av en avdelning som i sin tur är uppdelade i fyra korridorer. Lägenheterna är relativt små med pentry och handikappanpassat badrum. I huset finns också möjligheter till olika slag av aktiviteter, bibliotek, snickarverkstad, hobbyrum, träningsgym och på gården finns en boulebana. Det finns även en frisersalong där de boende blir klippta av personalen och ett handikappanpassat bubbelbadkar där de boende kan bada och använda olika oljor. I dagrummen finns widescreen-TV och överallt i korridorer och dagrum finns färgglada möbler. Den konst som finns på väggarna är i många fall gjord av personalen själva.

Enhetschef och kurator berättar vidare att de olika avdelningarna har olika inriktningar när det gäller de boende. Den första fungerar som ett lättare sjukhem där de bor som är sjukare och i mer behov av vård. Den är stärkt med fem personal för att kunna hantera

vården i livets slutskede. En annan avdelning bebos huvudsakligen av de med finsk härkomst och på den tredje bor flera som är psykiskt avvikande. Idag arbetar drygt 60 personer på boendet, vårdare, sjuksköterskor, kuratorer, byråassistenter, kökspersonal och sysselsättningspersonal samt en enhetschef. Bergsjöhöjd har även en egen körcentral med fyra anställda som anlitas av Göteborgs stad. Av de anställda har nästan hälften invandrarbakgrund, vilket det finns två anledningar till. För det första bebos förorten Bergsjön nästan till 54 % av personer med utländsk bakgrund. För det andra menar enhetschef och kurator att de också är en utsatt grupp och att de därmed har stor förståelse för de boende.

Verksamheten är uppbyggd som hemtjänsten med omvårdnadsnivåer där alla de boende är beviljade och bedömda till hög omvårdnadsnivå. På Bergsjöhöjds boende är det enhetschefen som styr skeppet, men det är grupperna med sina gruppleddare som leder verksamheten. Eftersom man i första hand ser till det friska är ingen av sjuksköterskorna gruppleddare. Deras uppgift är att vara ett komplement i det vardagliga livet och inte att fokusera på det sjuka, därför är det vårdarna som tillsammans med gruppleddarna planerar sjukvården. Tanken är att arbetet ska vara ett socialt helhetstänkande och att de boende ska få ett friskt och aktivt liv. De boende ska ses som mer självgående, friskare och aktivare än på andra äldreboende.

Bergsjöhöjds boende är till för alla Göteborgs 21 stadsdelar. När en ny boende kommer till Bergsjöhöjd har denne först genom socialsekreteraren fått ansöka om en plats, 90 % av ansökningarna kommer från socialtjänsten resten från biståndsbedömare. Socialsekreteraren har innan dess beviljat bistånd om boende och skickat en social utredning till Bergsjöhöjd. Den sökande kallas därefter till ett nybesök tillsammans med socialsekreteraren för att få information om boendet och tillfälle att se sig om. På Bergsjöhöjd får man då möjlighet att göra en bedömning om den sökande passar in i ett boende där målgruppen är äldre hemlösa kroniska alkoholister. Om alla parter är överens skrivs ett avtal med den stadsdel som gjort ansökan. De har sedan kvar vårdansvaret under hela tiden som den boende bor kvar. Den våningsansvarige får sedan information om att det kommer en ny boende och utser en kontaktperson bland vårdarna som i sin tur tar kontakt med socialsekreteraren för att bestämma tid för inflyttning. Det är också kontaktpersonen som tar emot den nyinflyttade och ser till att denne blir hemmastadd med boendet och med de regler som finns.

Personalen anser att det som är mest positiva med verksamheten är att de boende har det bra och att de får människovärde. Men även att de själva som personal utvecklas och att de boende tycker om dem. Det negativa tycks vara svårare att framhålla. Någon tycker att det är negativt att de boende inte så ofta är nyktra helt och hållet, en annan att inte alla lyckas med att bo kvar. När det gäller hur de intervjuade skulle vilja påverka verksamheten i framtiden uppger sig alla vara nöjda med verksamheten som den är. Någon anser att hon redan nu kan påverka verksamheten till en viss gräns genom att komma med egna idéer till förändring. De förändringar som kan ses på verksamheten i dag är främst att arbetsmiljön har blivit bättre och att ansvarsnivån för de anställda har höjts. Men även byte av chef ses som positivt av en av de intervjuade i personalen:

Vi fick väldigt mycket utbildning förut men vi fick aldrig tid att använda den i praktiken. Men nu är det lite lugnare takt och han lyssnar på oss. Han är en helt annorlunda typ av chef, så nu är det vi som får säga vad vi tycker och tänker och önskar för utbildning och när och i vilken takt (IP4).

En vanlig arbetsdag på Bergsjöhöjd börjar med att all personal träffas i konferensrummet för en genomgång av vad som hänt under föregående kväll och under natten. Där ges även information om vad som händer under dagen, som aktiviteter för de boende eller kurser och möten för personalen. Information fås även om vad enhetschefen gör under dagen och om det kommer något studiebesök eller liknande. Efter det samlas personalen på respektive våning och går igenom hur många de är och delar upp arbetet utifrån det. Därefter följer sedvanliga arbetsrutiner med tvättning och medicinutdelning samt att se till att alla som vill ha frukost är uppe. Klockan nio samlas man tillsammans med sjuksköterska och har en genomgång av de boende. Dagen ägnas sedan till stor del åt städning och tvätt. Det kan också förekomma kurser och möten för personalen under dagen.

På boendet finns en kvinnlig anställd som sysselsätter de boende och ordnar aktiviteter. Mycket av sysselsättningen utgår från vardagliga sysslor, som att tillsammans med de boende laga deras kläder och sätta blomskott. Grundtanken är att de boende skall få uppleva ett vardagligt liv med vardagliga sysslor. Hon ser sig själv som en saknad mormor åt de boende som pysslar och sysslar med sådant som de kan minnas från sin barndom. De aktiviteter som anordnas är av olika slag, t ex bingo, gymnastik, musikstunder och bingopromenader. De aktiviteter som har störst uppslutning av de boende är bingo och bingopromenader. Nyligen har de boende fått en enkät att besvara, där de både får ge sina synpunkter på de aktiviteter som redan finns samt önska vad de skulle vilja göra.

Enligt tidigare information ska ingen kunna straffa ut sig ut sig från boendet. Det är en sanning med modifikation eftersom någon varje år inte klarar att bo kvar på grund av upprepade langning eller aggressivitet. Verksamheten har hög tolerans men ändå en gräns för vad de tolererar. Innan någon flyttas försöker man först prata med den boende upprepade gånger. Om inte det hjälper kallas den boendes socialsekreterare in till samtal tillsammans med den boende och personal, i sista hand ordnas ett annat boende. En av informanterna berättar att detta att inte alla klarar av att bo kvar berör henne illa och beskriver den förflyttning som berört henne mest:

Ja, det var förra julen, då var det bland annat en gubbe som hade hållit på som sjutton och sålt och sålt. Men han åkte ut två dar före julafton. De var och hämtade honom, jag var så ledsen den dan /.../ jag glömmer aldrig den (IP6).

När det gäller samarbete med socialtjänsten angående de boende, uppger de intervjuade inom personalen att det oftast är kuratorerna som har hand om den delen av arbetet och att det finns de boende som själva sköter den kontakten. En av informanterna uppger att det finns de från socialtjänsten som någon gång kommer och hälsar på sin klient, men att det inte är ofta det händer. Hon menar att... ”de skiter i dessa”. Någon säger också att de som kontaktman kan ha den kontakten, men det handlar då oftast om att söka pengar till kläder åt någon av de boende och att det då handlar om en tusenlapp någon gång om året som de beviljar. Även om det är litet, upplevs samarbetet som övervägande positivt. Upplevelsen är också att socialtjänsten är nöjd med arbetet på Bergsjöhöjd då boendet har ett gott rykte eftersom det sker förändringar till det bättre hos de boende. Däremot upplever en av informanterna att ekonomin har stramats åt, främst när det gäller att söka bidrag till kläder åt de boende.

4.2.2 De goda, glada och harmlösa herrarna

De som bor på Bergsjöhöjd är i åldern 50 år och uppåt, varav de flesta är män, det finns för närvarande fyra kvinnor. Kriterierna för boende är att de är kroniska alkoholister, pensionerade och bostadslösa. Det finns en del äldre kvar sedan starten som har svåra psykiska besvär eller sjukdomar men idag tar man inte in någon med allvarliga psykiska problem. De får inte heller vara blandmissbrukare eftersom man riktar sig till dem som är kroniska alkoholister.

Enhetschef och kurator menar att de boende oftast inte har någon kontakt med sina anhöriga och en stor grupp har heller aldrig haft någon nära relation. Utmärkande för de boende är även att de har haft en svår och tragisk bakgrund med stor utsatthet som barn och kan därför ofta ses som solitärer med relationsproblem. De umgås inte speciellt mycket med varandra vilket också gör att boendet fungerar, det gemensamma för de boende blir alkoholen. När de kommer till boendet sker en snabb aklimatisering. De flesta trivs men drömmen om ett annat boende finns ofta kvar, speciellt bland de yngre. Så länge de lever på gatan och ändå klarar av sitt liv finns drömmen kvar om ett förhållande med en kvinna och en egen bostad. När de hamnar på Bergsjöhöjd blir det ofta smärtsamt att acceptera att drömmen gått i kras. De boende fortsätter att dricka när de kommer till boendet men konsumtionen minskar oftast, det finns de som slutat helt. I och med att det öppnades en kiosk i entrén spenderas mycket pengar på annat, t ex godis och cigaretter.

De boende har samma ålderssjukdomar som andra äldre men också grava hjärnskador relaterade till missbruket. De äldsta boende har en yrkesstolthet som de yngre oftast saknar, de har arbetat på sjön och i hamnar. De yngre har däremot haft svårt att komma in på arbetsmarkanden på grund av samhällets utveckling och syn på missbruk.

De intervjuade beskriver de boende som goda, glada och harmlösa gamla alkoholister men också som utslagna människor med hemska människoöden:

Jaa, de är harmlösa gamla alkoholister som man liksom får många ”goa” skratt av. Man blir så glad när man kan hjälpa dem och göra deras vardag lite ljusare. De kan vara arga och de kan kalla en för vad som helst, men man glömmer ju bort det. Nästa dag kanske de kommer och säger förlåt med en massa förklaringar. Men det är liksom inte viktigt, det lilla förlåt räcker gott och väl och sen glömmer man det/.../”goa” gubbar (IP4).

/.../ för det mesta är det är det människoöden, hemska människoöden som har börjat redan i barndomen, i uppväxten och så blivit missbruk (IP6).

Det som ses som viktigast i arbetet med de boende är att de får god omvårdnad, att få dem att dricka mindre och att man visar dem respekt. När man talar om de boende säger man ”herrarna”, men inom huset när man talar med de boende säger man ”gubbarna”, eftersom det då ligger värme i ordet. Att lyssna och bry sig anses också vara viktigt eftersom de boende oftast inte har någon annan att ty sig till. De samtal man har med de boende uppges vara vanliga vardagliga samtal liknande dem man har hemma. En del av de boende är mer pratsamma än andra men oftast vill de bara ha någon som lyssnar när de är ledsna eller har problem. När det gäller de boende upplever informanterna att förändringarna från det att de kommer till boendet till efter ett tags vistelse är positiv. De går upp i vikt och en del blir personliga med personalen. De ser också att de trivs med att vara på Bergsjöhöjd även om de inte gärna vill erkänna det. Två av de intervjuade berättar om förändringar hos två boende som de ser som mycket positiva. Dessa två var

i mycket dåligt skick och drack väldigt mycket när de kom till Bergsjöhöjd. I dag dricker de mindre och mår mycket bättre. Den ene sköter själv sin ekonomi och dricker bara någon enstaka gång om året, den andra har minskat sin konsumtion betydligt. Det som framhålls är att de framför allt har fått ett värdigt liv:

Men under tiden hon bott här har det skett en sån förändring att man inte kan tro att det är samma människa./---/ Hon har fått sin värdighet /.../ (IP4).

På Bergsjöhöjd finns det vissa regler som gäller för de boende. Syftet med reglerna är att alla boende ska ha en trygg och god livsmiljö och personalen en god arbetsmiljö. Reglerna består av fem punkter där tre står för det som är förbjudet och två för vad som är tillåtet. Det är förbjudet att ta med alkohol till allmänna utrymmen, att låna och sälja sprit i huset och att förvara och dricka teknisk eller hembränd sprit i huset. Det tillåtna är att röka på sina rum och i ett av dagrummen, samt att ta emot nyktra besök mellan 10.00 och 21.00. Lika viktigt som det är att de boende har sina regler, lika viktigt är det att personalen har sina rättesnören. Att gå in i den boendes lägenhet utan lov anser de intervjuade att de inte har rätt till, enda undantaget är om de vet att de boende far illa eller om det är fara för de boendes liv.

4.2.3 Personalen, utbildning och förhållningssätt

På varje avdelning finns sjuksköterska, kurator och vårdare. I varje korridor finns en gruppleddare som under sig har vårdare. Dessa är i första hand korridorknutna och våningsknutna men eftersom hela huset ses som en enhet gäller det också personalen. Arbetet på Bergsjöhöjd är ett heltidsengagemang där helheten är viktig, alla ska veta vad som händer och vad som planeras vilket är viktigt för arbets kvalitén. Därför anställs personal enbart på heltid. Det är speciellt viktigt eftersom alla vårdare är kontaktpersoner. Att vara kontaktperson innebär att som vårdare ha ansvar för allt som rör den boende man är kontaktman för. Det innebär bland annat kontakter med socialtjänst, sjukhus och eventuella anhöriga, men också att följa med och handla, fika och andra aktiviteter. Arbetshypotesen är att man som kontaktman ska bli den boendes familj och ersätta anhöriga om den boende inte har någon kontakt med dem.

Alla fyra är eller har varit kontaktpersoner till de boende. Att vara kontaktperson innebär enligt informanterna att ta ansvar för cirka fyra boendes sociala och praktiska omvårdnad, t ex hygien, städning, tvätt, ekonomi och aktiviteter. Någon menar att arbetet ska ses som psykosocialt eftersom relationerna mellan de boende och personalen ofta är täta och för att kontaktpersonen många gånger upplevs som en anhörig av de boende:

Men nu har vi bristen på anhörigkontakt här, så vi kanske kommer lite närmare än brukligt, man blir en liten anhörig också (IP3).

De vårdare som arbetar på Bergsjöhöjd har olika utbildning beroende på hur länge de arbetat, det är enbart de som var med från de första åren som har fått den skraddarsydda utbildningen, idag fungerar de som lärare åt de nyanställda. Den utbildning som krävs idag för en anställning är omvårdnadsprogrammet. Dessutom förekommer det internt kortare utbildningar i kultur- och missbrukskunskap. Det finns inga svårigheter med rekryteringen, varje vecka kommer det personer som frågar om anställning. Ingen anställs direkt, först får de arbeta som timanställda ett halvår för att prova på om de passar för arbetet, på så sätt växer de också in i arbetet. Det visar sig snart vilka som är lämpliga,

de som inte klarar av det slutar oftast självmant. För att kunna behålla den kunskap och det bemötande som finns tas det inte in för mycket ny personal på en gång. Skulle det ändå behövas ser man att det kan bli nödvändigt med någon form av utbildning för att behålla det som finns nu.

Av de fyra anställda som intervjuades på Bergsjöhöjds boende har en varit anställd sedan ungarshotellets tid och de övriga i fem, två och ett år. De har alla arbetat inom vården tidigare och främst då inom äldreomsorgen, någon i tjugo år de andra från tio år och nedåt. Alla har någon form av sjukvårdsutbildning, t ex mentalskötar- och omvårdnadsutbildning. Dessutom har de två som arbetat längst fått interna utbildningar under den förre chefens ledning, t ex missbruksvård, omvårdnad och läkemedelskunskap. Under det senaste året har de även blivit utbildade i handledning, datakunskap och social dokumentation.

De anser sig ha den grundutbildning de behöver för sitt arbete, även om någon skulle vilja ha mer psykologisk kunskap för att förstå hur människan fungerar och varför. Att inte ha fått den första interna utbildningen ses inte som något problem, eftersom den som kommer ny lär sig av dem som arbetat längre. De tycker att de har ett meningsfullt arbete och att det är mycket positivt och meningsfullt. De känner att de utvecklas och växer som människor när de ser att de boende visar sin tacksamhet genom att vara glada och uppskattande men också känslan av att verkligen kunna hjälpa dem som har det svårt tycks ha stor betydelse:

Det är att jag får hjälpa de människor som är utstötta från samhället, /.../ att dom behöver vård, omtanke och kärlek och allt det som de saknar (IP 4).

Arbetet är ibland svårt med en tung målgrupp att ta hand om. De boende är äldre, fysiskt och psykiskt sjuka, döende och till detta det gemensamma, alkoholism. Målsättningen med arbetet är att ge de boende ett värdigt liv och livskvalité. Grundtanken är att se till det friska, vilka problem och sjukdomar de än har med sig bagaget. Det är också viktigt att inte enbart ta från missbrukaren utan också ge något tillbaka, t ex relationer, sysselsättning, utflykter och liknande. Därför får varje boende ett individuellt bemötande utifrån de förutsättningar han eller hon har. När de boende flyttar till boendet ska de mötas av ett värdigt liv, eftersom alla människor är värda att ha det fint. Värdighet är att vara ren och fint klädd, duschad och lukta gott men också att som alla andra betala för sitt boende, det får även de boende göra och har också ett förstahandskontrakt på sin lägenhet. Lika viktigt som det är att mötas av respekt, lika viktigt är det att de boende bemöts med kärlek:

Allt från bemötande till miljö och varje liten köttbulle är laddad med kärlek (IP2).

Ingen av de intervjuade säger sig ha vetat vad de gav sig in på när de började arbeta med äldre alkoholister. En av dem säger att det blev en utmaning för henne eftersom hon aldrig innan haft någon kontakt med dem utan bara sett dem på parkbänkarna förut. De uppger flera anledningar till att de ändå hamnat inom detta arbete. En är att de efter att ha läst platsannonser där de sökt arbetskraft till boendet fått lust att göra något helt annat. En annan uppger att hon blivit tillfrågad direkt och en tredje att hon genom ett arbetsplatsbyte fått möjlighet att pröva på arbetet i en månad:

Men sedan när jag kom hit var det plötsligt tre månader, då tänkte jag, aldrig i livet. /---/ Efter tre månader frågade Irma-Maria om jag ville ha fast anställning och jag sa ja. Det har jag aldrig ång-
rat, inte en dag (IP4).

Informanterna säger sig vara införstådda med att alkoholism är en sjukdom. Alkoholism ses också övervägande som ärftligt, då den som har alkoholiserade föräldrar löper större risk för att själv bli alkoholist. Någon menar också att de egna åsikterna och tankarna om alkoholism inte har så stor betydelse i arbetet, huvudsaken är att man ger dem den hjälp de behöver. En annan uttrycker att hon ser att de är människor de också, men att skillnaden på dem och oss är att de har ett annat öde. Att bemöta eventuella aggressioner från de boende kan först upplevas som sårande och ge en viss rädsla:

Man får inte vara rädd och även om man är det får man inte visa sin rädsla (IP 4).

I början blev jag rädd när de började gapa och var aggressiva (IP5).

Man får försöka ta det lugnt och sätta en gräns. Det får inte gå hur långt som helst (IP6).

Men vetenskapen om att aggressionerna oftast inte är riktade mot dem själva, vilket de boende ofta också bekräftar, gör att det inte ses som ett större problem. Att bemöta med lugn utan att visa rädsla ger oftast ett gott resultat. Här kan man också ta stöd av varandra om det behövs. Stödet från arbetskamrater, kuratorer, sjuksköterskor och chef ses som en viktig del i arbetet.

5. Hem åt hemlösa, ett försök till tolkning

5.1 Personalens förhållningssätt

Bergsjöhöjd är som vi skrev i inledningen ett boende för äldre kroniska alkoholister som kommer från ett liv i hemlöshet. Det unika med Bergsjöhöjd är, som vi tidigare nämnt, att det inte finns några krav på nykterhet för de boende. Vi kan se Bergsjöhöjds boende som en socialpedagogisk modell med en alternativ verksamhetsform som inte är behandlande i den bemärkelsen att något inte tas från klienten och att arbetet inte är tidsbegränsat. Istället har man valt att tillföra relationer och en omhändertagande och tilltalande miljö och som framgår av intervjuerna blir resultatet ofta att alkoholkonsumtionen minskar. I vår teoretiska framställning framgår att vi valt tre olika teorier som vi ser går att använda för att analysera den verksamhet vi undersöker och att vi integrerat dessa i ett socialpedagogiskt förhållningssätt. Objektrelationsteorin betonar individen eftersom det är en teori som handlar om relationernas betydelse för den enskilde. Miljöterapi lägger sin betoning på tillrättandeläggandet av miljön och dess inverkan på människor. Den psykosociala teorin ser till det sociala sammanhanget där betoningen ligger på aspekter som t ex öppen kommunikation, symtomtolerans och verklighetskonfrontation.

Grunden till det förhållningssätt som finns på Bergsjöhöjd ser vi utgå från det psykosociala arbetssättet där objektrelationsteori och miljöterapi är viktiga inslag. Utifrån våra egna iakttagelser och intryck kan vi se att de relationer som finns mellan personal och boende är ett resultat av de tankar som förändringsarbetet bygger på. De tankarna handlade bland annat om att förändra de yttre konflikterna med omvärlden till att ge trygghet och nära relationer både när det gäller personal och boende. Vi kan även i våra observationer och i den information vi fått se, att de teorier och tankar som fanns när Bergsjöhöjd byggdes upp fortfarande finns kvar i det förhållningssätt som vi kan se hos personalen idag. Den psykosociala teorin ser vi som väl integrerad i arbetet. Hessle (1982) menar att det psykosociala arbetet utgör en grund för att ge utsatta klienter sociala förutsättningar och kraft att vända det destruktiva livet till ett värdigt liv och att beakta hela den sociala kontexten. Vi kan se att de äldre missbrukarna har ett värdigt liv, med det menar vi att de har sina primära behov av mat, värme och trygghet tillgodosedda samt tillgång till sociala relationer och möjligheter att i viss mån påverka det vardagliga livet. Tanken med boendet idag är att arbetet skall vara ett socialt helhetstänkande menar enhetschefen.

Personalen visar ett positivt förhållande till sitt arbete och är nöjda med det. De svar de givit på frågan om de anser att arbetet är meningsfullt visar på flera aspekter som vi relaterar till arbetsglädje och stolthet. De känner att de utvecklas och växer som människor. En av anledningarna till det uppger våra informanter är att de får respons från de boende. Att någon visar uppskattning för det arbete man utför är självklart positivt och påverkar säkert hur man själv ser på sitt arbete. Gemensamt för de intervjuade verkar också vara att de kan använda sig av humor tillsammans med de boende. De berättade att de skrattar mycket och har roligt...”Jag tänker på igår kväll hur roligt vi hade det /.../” IP 3. Det sätt som de intervjuade uttryckte sig på och det ansiktsuttryck som vi såg när de svarade på våra frågor förstärkte att de såg sitt arbete som roligt och meningsfullt. Vi kan även se att personalen upplever det som positivt att de får ge den hjälp de boende så väl behöver. Positivt upplevs också att de ser resultat av sitt arbete, att de boende mår bra och har det bättre än tidigare:

Ja det är ju dessa gubbar då, sicket elände de haft om de inte hade bott här. För dom hade ju bott ute nånstans eller varit döda (IP 6).

Om vi jämför med ”vanliga” äldreboenden är det tveksamt om det alltid är så att de som bor där kommer till något som är bättre än de haft tidigare. Istället är det många gånger så att de äldre som bor på ett traditionellt boende haft ett bättre boende och går miste om flera av de sociala kontakter de hade i sitt eget boende. Oftast är personalen där mer sjukdomsinriktad och de sociala kontakterna överläts åt de anhöriga. De äldre missbrukare som kommer till Bergsjöhöjd har inga bostäder att bli av med utan blir istället erbjudna ett boende som är långt mycket bättre än de haft förut. De erbjuds även sociala relationer och en närkontakt med personalen som i viss mån kommer att ersätta den brist de har på anhörigkontakt. I och med det blir personalen aktivt delaktiga i att den boende får det bättre och känner sig stolta över det. Stoltheten ser vi också har sin grund i att de ser att andra uppskattar deras arbete. Upplevelsen att socialtjänsten ser det som ett bra alternativ tror vi höjer arbetsglädjen och känslan av att de gör ett bra arbete. Vi vill med jämförelsen med traditionella äldreboenden visa på att det inte alltid är så att de människor som räknas som lätta och välintegrerade, är de som ger mest gensvar på personalens arbete. Tvärtom visar vår analys att det är de som vunnit mest som ger det största gensvaret.

I vår analys har vi inte kunnat se några direkta skillnader i synsätt eller förhållningssätt som vi kan relatera till hur länge de har arbetat på boendet. Den utbildning som personalen har är likartad om vi ser till att alla har någon form av omvårdnadsutbildning. Däremot skiljer sig övrig utbildning åt när det gäller anställningstidens längd. Det vi har kunnat se är att de som har varit anställda under en längre tid lär de nyanställda det rådande förhållningssättet. Detta sätt att förmedla kunskap ser vi som en form av lärlings-system. Även när det gäller synen på alkoholism är den i stort densamma oberoende av hur länge de intervjuade arbetat på boendet..

Idag kan vi se att den syn som finns på alkoholism hos de intervjuade är densamma som grundaren har, att det huvudsakligen ses som en ärftlig sjukdom som kan drabba vem som helst. Ett sjukdomstänkande ser vi också som användbart när det gäller ett boende där det är tillåtet att dricka. Vid ett behandlingshem där syftet är att få klienten drogfri menar vi att en syn på alkoholism som innefattar flera perspektiv är mer fruktbar. De fördelar vi kan se med sjukdomssynen är att det inte läggs skuld på den enskilde eftersom de som kommer till Bergsjöhöjds boende har levt ett hårt och utsatt liv där deras primära behov oftast inte har blivit tillgodosedda. Vikten bör då läggas på att ge dem trygghet och relationer och inte på att få dem drogfria. Enligt Hessle (1982) förutsätter ett psykosocialt arbetssätt symtomtolerans. Vi kan se att det i arbetet finns symtomtolerans i och med att personalen ser alkoholism som en sjukdom och därmed inte lägger skulden på individen själv utan ser att bakom den äldre alkoholmissbrukaren finns det en människa som är hårt drabbad av olika omständigheter. När de intervjuade började på Bergsjöhöjd hade de ingen erfarenhet av alkoholmissbrukare:

Nej, jag hade ingen kontakt alls med dom där, dom som satt på bänkarna (IP 3).

Någon uppger att hon har förstått att de här människorna är ganska lika ”oss” men att de har ett annat öde. Vi kan därför dra slutsatser om att det konkreta mötet med äldre hemlösa missbrukare liksom utbildning påverkar personalens förhållningssätt. Det är

nog så att det konkreta mötet mellan människor är viktigt i alla sammanhang för att förbygga all form av diskriminering som oftast beror på okunskap.

Ytterligare en sak som vi kan se i personalens förhållningssätt gentemot de boende och som vi kan koppla till objektrelationsteorin är att personalen blir lite mer för de boende än vad som är brukligt i andra boende, de blir en anhörig också. Personalen vet att de boende ofta saknar relationer till anhöriga och försöker att kompensera den biten på arbetstid:

Men nu har vi bristen på anhörigkontakt här, så vi kanske kommer lite närmare än brukligt, man blir en liten anhörig också (IP 3).

Enligt objektrelationsteorin är relationen viktig för dem som lever med ett falskt jag och för att våga närma sig sitt sanna jag menar Tudor-Sandahl (1993) att det är viktigt att få goda relationer till människor som de kan lita på och som samtidigt är beredda att ge empatisk uppmärksamhet. Eftersom målsättningen med arbetet är att de boende skall mötas med värdighet och respekt har det konkreta mötet stor betydelse i personalens arbete med att ge de boende ett värdigt liv. Respekten för de boendes integritet och värdighet kan vi också se när det gäller att de boende får ett förstahandskontrakt på sina lägenheter. Det är inte bara fina ord om allas rättigheter utan det ligger också handling bakom orden. Det märks även i att det ställs krav på de boende att de ska betala och göra rätt för sig. Det är viktigt, enligt grundaren, för den egna självkänslan att betala och göra rätt för sig, det är endast då som de kan börja att ställa egna krav på den hjälp de får. Här ligger också de ideologiska tankarna bakom förhållningssättet, att alla människor är lika och har samma rättigheter och skyldigheter oavsett hur utsatta de är av samhället eller av sig själva.

5.2 Strukturernas betydelse

I arbetet med att analysera blir det allt tydligare att ramarna och strukturen i verksamheten har en viktig roll att fylla. Vi ser också tydligt kopplingen till miljöterapi i verksamheten. Jenner (2000) hävdar att det miljöterapeutiska behandlingssättet kräver ett visst mått av krav, styrning och struktur. Även om man på Bergsjöhöjd inte ser sitt arbete som behandlande ser vi utifrån den information vi fått om förändringsarbetet att det lades ner mycket tid och möda för att hitta hållbara strukturer för hur arbetet skulle bedrivas. Att strukturen fortfarande är viktig i det dagliga arbetet kan vi se genom att det finns regler som de boende måste följa och en väl utarbetad struktur i ansvarsfördelningen och i uppbyggnaden av huset. Strukturen i huset visar sig bland annat genom att husets våningar har olika inriktningar när det gäller t ex de boendes vårdbehov och härkomst. Korridorsansvariga gruppleddare och kontaktpersoner som är knutna till var och en av de boende är andra exempel på struktur, liksom att hela huset ses som en helhet där personalen förväntas ha ett heltidsengagemang.

De boende beskrivs av personalen som väldigt goa, glada, harmlösa och humoristiska men med en tragisk bakgrund:

Utslagna människor/.../ för det mesta är det hemska människoöden som har börjat redan i barn-
domen, i uppväxten och blivit missbruk (IP 6).

De beskrivs även som olika personligheter som personalen får rätta sig efter. Enligt kurator och enhetschef uppstår det sällan bråk mellan de boende, vilket beror på att de mest är för sig själva och därför får betraktas som solitärer med en enda gemensam punkt, alkohol. Under de observationer vi gjort kunde vi ändå se och höra att de umgås och pratar med varandra genom att visa intresse för varandras tidigare arbete. De boende förändras ofta efter en viss tids boende, där minskningen av alkoholkonsumtionen kan ses som en av de viktigaste förändringarna om vi ser till att det är tillåtet att fortsatt dricka alkohol på boendet. Flera av de intervjuade uppger att de varit känslomässigt berörda av de förändringar som rör de boende. Två exempel ges där de boende har genomgått stora positiva förändringar som lett till att de dricker mycket mindre idag mot när de kom. Det som ändå upplevs tråkigt av någon är när de boende inte klarar att hålla reglerna utan efter många tillsägelser förpassas till någon annan form av boende.

De positiva upplevelser personalen har av de boende återspeglas i deras syn av verksamheten. Det som upplevs positivt med verksamheten är att de boende har det bra. Det är värt att lägga märke till att personalen genast kopplar till de boende när vi frågar om verksamheten. Vi kan se i vår analys av den information som vi har fått att det är de bondes bästa som är i centrum för personalens tänkande. Även när det gäller det som upplevs negativt med verksamheten är några av svaren kopplade till de boende, t ex att de inte klarar av att hålla sig nyktra eller att alla inte klarar av att bo kvar.

Arbetet med de boende kan ses som ganska traditionellt så till vida att de dagliga sysslorna skall skötas som att se till att de boende kommer upp, får frukost och medicin, samt att det städas och tvättas. Vad vi kan se är ändå arbetet mer varierat än på traditionella boende. På Bergsjöhöjd ses arbetet som ett heltidsengagemang i den bemärkelse att det bygger på kontaktmannaskap och heltidsanställning. Att alla arbetar heltid bidrar till att personalen får mer tid till att umgås med de boende och tillsammans med dem ordna och vara med på aktiviteter. Eftersom personalen lägger stor betydelse vid aktiviteternas och sysselsättningens betydelse för de boendes sociala trivsel ser vi detta som ett exempel på att arbetet kan ses som miljöterapeutiskt. Innebörden i det miljöterapeutiska synsättet är enligt Fog (2000) att utnyttja de möjligheter som finns i miljön för att människor skall utvecklas både praktiskt och socialt. I många av de sysselsättningar som finns på boendet kan vi se att den vardagliga miljön utnyttjas tillsammans med de boende, det sätts blomskott, lagas kläder osv. Den boende har också själv möjlighet att påverka sysselsättning och aktiviteter genom att komma med egna önskningar som personalen försöker uppfylla. De får också genom tilldelade enkäter ge sitt eget utlåtande om hur de ser på de aktiviteter som finns.

I uppbyggnadsarbetet kan vi se att gruppsytryck var ett viktigt redskap för att integrera de äldre missbrukarna i boendet. Storgruppsmöten och grupparbeten är viktiga hörnstenar inom miljöterapi menar Fridell (2000) eftersom gruppsytryck betraktas som ett viktigt redskap till att påverka klienterna åt rätt håll. Som framkommit av våra intervjuer förekommer det dagligen möten med all personal där också enhetschefen informerar om vad han har att göra under dagen. Det dagliga mötet kan också ses som ett gruppsytryck som är viktigt för sammanhållningen och för att hålla strukturen och förhållningssättet vid liv. Personalen är väl inte att betrakta som klintar men att de har ett gemensamt förhållningssätt ser vi som viktigt för att behålla synen på de boende som subjekt och som fullt kapabla till att ta ansvar för sina liv.

5.3 Frånvaron av samarbete med samhället

Det vi också kan se i vår undersökning är att det samarbete som finns med samhället är av så liten grad att det inte påverkar hur personalen arbetar på Bergsjöhöjd. Det samarbete som vi kan se sker med socialtjänsten. För personalen sker samarbetet enbart sporadiskt mellan dem och den ansvarige socialsekreteraren för de boende som personalen är kontaktpersoner åt. Den är då oftast av ekonomisk art och förkommer när det gäller att söka pengar till kläder åt den boende. Samarbetet är däremot något större med de ansvariga på Bergsjöhöjd. Det är till övervägande del socialtjänsten som ansöker om en plats till den hemlöse och har huvudansvaret för denne under den tiden han eller hon bor på Bergsjöhöjd och som tillkallas om det uppstår några problem med de boende.

6. Våra egna reflektioner

I vår problemställning undrade vi över vilken betydelse personalens förhållningssätt hade när det gällde att inkludera äldre hemlösa alkoholister i ett permanent boende. Det vi kan se är att personalens förhållningssätt är av avgörande betydelse för att inkludera de boende. Vi menar att personalens symtomtolerans bidrar till att ge goda relationer. I och med att personalen ser människan bakom alkoholisten vågar de också närma sig dem, liksom alkoholisten vågar närma sig personalen. Genom att få bli bemött med positiva attityder och ett icke behandlingsinriktat synsätt som inte ställer krav på nykterhet inkluderas även denna utsatta grupp i ett permanent boende. Det vi också kan se är att personalens förhållningssätt inte är något självklart som bara finns utan att det till stor del har kommit till genom utbildning där man bland annat har fått kunskap om alkoholism och framför allt om människan bakom det kategoriserande begreppet. Det konkreta mötet mellan personal och boende i en positiv och öppen miljö där relationen betonas är också av stor vikt för förhållningssättet. Vi ser också att ramarna har betydelse när det gäller att ge trygghet åt både boende och anställda. När ramarna är tydliga och befogenheter och yrkesroller tydliga då blir det ett fungerande hem för de boende och en fungerande arbetsplats åt personalen. När ramarna och strukturerna är otydliga går det åt energi till att bevaka sina rättigheter. Det går även åt mycket energi inom arbetsgrupperna med konflikter angående ansvar och rollförskjutningar då personalen kämpar om makten liksom för ledningen att bevaka att personalen utför sina arbetsuppgifter. På Bergsjöhöjd var det noga med strukturen redan från början och det märks att den fortfarande håller och att det genom den trygghet som strukturer är ger personalen frihet till att ägna sig åt det som är det viktigaste - att integrera de äldre alkoholisterna i boendet.

Något som förvånat oss är att det finns så lite samarbete med socialtjänsten. Vår uppfattning är därför att det verkar som om man på Bergsjöhöjd fungerar autonomt, alltså oberoende av andra. Det kanske fungerar så bra att kommunen inte behöver lägga sig i. Det är ändå förvånande att det är så litet om man tänker på att det är kommunens egen verksamhet. När det gällde samarbete med andra organisationer antog vi att det fanns ett sådant, speciellt med tanke på att det var på en konferens om hemlöshet anordnad av frivilligorganisationer vi först hörde talas om Bergsjöhöjds boende. Om det är en medveten isolering eller inte kan vara svårt att uttala sig om utifrån den information vi har fått eller om det alls är en isolering. Det skulle kunna vara intressant att undersöka vid ett annat tillfälle och om det i så fall är till en nackdel eller fördel för verksamheten. En annan sak att undersöka som vi inte ens har nämnt i arbetet därför att det inte var relevant till vårt syfte är att man på Bergsjöhöjd medvetet inkluderar invandrare i arbetet. Det är ett annat problem i samhället där man tycks stå handfallen och löser på liknande sätt som med hemlösheten, med tillfälliga åtgärder i stället för permanenta och fasta arbeten.

Till sist vill vi göra en anknytning till syfteavsnittet, där vi beskriver att vi är medvetna om att denna undersökning kan göras på flera nivåer. Vi har redan antytt att samhällsnivån är en intressant nivå, en annan skulle kunna vara verksamhetsnivån. Vi har i denna undersökning endast snuddat vid dessa två nivåer, eftersom det inte fanns tid att gå in djupare på dem och det var inte heller vårt syfte med undersökningen. Men de skulle mycket väl kunna bli till en undersökning för den som har intresse. På verksamhetsnivå tycker vi det skulle vara intressant att se mer hur strukturer och ramar på verkar verksamheten på boendet och vilken betydelse denna påverkan har för både personal och

boende. Ännu ett intressant perspektiv är att se vilken betydelse grundaren för Bergsjöhöjd har för verksamheten i bemärkelsen som eldsjäl.

6.1 Avslutande diskussion

Som vi beskrev i vår inledning till denna uppsats kan vi se att hela debatten omkring hemlöshet andas av hopplöshet. Det är relativt lätt att se bristerna och att kartlägga behoven men det är få som kommer med förslag på lösningar. Vi har tillsammans med många andra upprörts över att det finns människor som tvingas att bo ute. Det vi inser nu är att när vi tänkte på hur problemet skulle lösas var tankarna inriktade på att dessa människor genom att få behandling skulle klara ett eget boende. Vi var upprörda över att det fanns härbärgen med dålig standard och att de hemlösa drevs ut tidigt på morgonen till ingenting. Att samhällets attityder har stor inverkan på hur vården för alkoholister ser ut och att det inte är den vård de behöver är funderingar som vi länge haft. Men vi har inte sett att lösningen var så enkel och självklar som det visar sig att den egentligen är. Nu så här efteråt tycks det som en självklarhet att boendet måste komma först och att människor har rätt att så länge ingen annan kommer till skada göra vad de vill i sitt eget privata boende. Om vi skulle jämföra med många "medelsvenssons" är det inte säkert att de som kallas "alkoholister" dricker så mycket mer. Det kanske inte är mängden alkohol som avgör vad man betraktas som utan på vilken fysisk plats man befinner sig. Skulle alla i samhället få samma krav på sig som de som idag är hemlösa har, som t ex krav på nykterhet, skötsamhet och ordnad ekonomi för att ha rätt till en bostad, skulle vi nog få se en drastisk ökning av antalet hemlösa. Det är lätt för dem som har bostad och ordnad ekonomi att sitta och formulera krav som de inte ens behöver uppfylla själva.

I den diskussion som finns om frivilligorganisationer vill det gärna bli för eller emot deras insatser. Vi tycker att det är bra att det finns frivilligorganisationer som uppmärksammar problem i samhället och som ger akut hjälp, men när det gäller hemlöshet behövs så mycket mer och vi anser att alla medborgare har rätt till en egen bostad och att det är samhällets skyldighet att medverka till det. För att hålla demokratin vid liv är det ändå viktigt att det finns människor som engagerar sig och som försöker påverka våra politiker. Folkrörelser är ofta nära människors vardag och är de som först ser de behov som uppstår, speciellt när många av de som är på samhällets botten har ett myndighetsförakt och inte vill söka hjälp. Då kan frivilligorganisationerna vara en länk till olika myndigheter. Samtidigt är det viktigt att vi alla är med och protesterar när kommunerna struntar i problemen och ofta som vi har hört, ringer till frivilligorganisationer och ber dem öppna härbärgen när det börjar bli kallt ute. Då är det viktigt att organisationerna står på sig och säger att det är samhällets skyldighet att ordna en bostad för sina medborgare. Vi tycker att det är oacceptabelt att kommunerna ska spara pengar och låta de hemlösa bo ute under de varma månaderna och sedan spela på frivilligorganisationernas medkänsla för de hemlösa när det börjar bli minusgrader och dessutom ge så lite bidrag som möjligt för deras insatser.

I detta kapitel har vi diskuterat några av de tankar som har uppkommit i samband med detta arbete. Att dessa människors utsatthet är tredimensionellt har vi beskrivit i vår inledning. Efter att ha tagit del av Rich, Rich & Mullins (1995) beskrivning av äldre hemlösa där de beskrivs som dubbelt utsatta med termen "Double Jeopardy", skulle vi vilja kalla den utsatthet som äldre hemlösa alkoholister befinner sig i för "Triple Jeo-

parady". Denna utsatthet gör, som vi beskrivit ovan, att de inte räknas in i samhället och att de attityder som finns förstärks från allmänhetens och socialtjänstens sida. Tvärtom har vi sett i vår studie och analys från Bergsjöhöjds boende att det går att inkludera dessa tredimensionellt utsatta i ett samhälle samtidigt som man ändrar på de negativa attityderna emot dem. Det arbete som utförs på Bergsjöhöjd menar vi är ett utmärkt exempel på en fungerande socialpedagogik. Som socialpedagoger ser vi till helheten när det gäller att bygga upp människors egen förmåga till förändring och utveckling. Det vanliga är annars att man ser till det som behöver behandlas och glömmer att det hos varje person finns förmågor på andra områden än det som just för tillfället är ur funktion. Vi anser att samhället behöver tänka om när det gäller behandlingssynen för att kunna lösa en stor del av problemet med hemlöshet. Som socialpedagoger ser vi att Bergsjöhöjd har öppnat ett nytt och spännande arbetsfält.

Referenser

- Fog, E. (2000). Miljöterapi som begrepp och praktik. I A. Hagqvist & B. Widinghoff (Red.), *Miljöterapi – igår, idag och imorgon*. Lund: Studentlitteratur.
- Fridell, M. (2000). Verksamma faktorer i miljöterapeutisk missbruksbehandling. I A. Hagqvist & B. Widinghoff (Red.), *Miljöterapi – igår, idag och imorgon*. Lund: Studentlitteratur.
- Halvorsen, K. (1992). *Samhällsvetenskaplig metod. Teori forskning praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hessle, S. (1982). *Att arbeta med människor. Riktlinjer för psykosocialt arbete*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Jenner, H. (2000). Miljöterapi – en rörelse med många ansikten. I A. Hagqvist & B. Widinghoff (Red.), *Miljöterapi – igår, idag och imorgon*. Lund: Studentlitteratur.
- Madsen, B. (1993. 1. udgave, 8. oplag 1998) *Socialpaedagogik og samfundsförvandling – En grundbog*. København: Munksgaard.
- Patel, R. & Davidson, B. (1991, 1994). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Rich, D. W., Rich, T. A. & Mullins, L.C. (1995). *Older and homeless-double jeopardy: An overview of current practice and policies*. Westport: Auburn House.
- Sahlin, I. (2000). Den sekundära bostadsmarknaden och dess betydelse för 1990-talets hemlöshet. I W. Runquist & H. Swärd (Red.), *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- SOC 2000:1. *Hemlösa i Sverige 1999 - vilka är de och vilken hjälp får de?*
- Steen Christensen, J. & Larsen, E. (1997). Miljöterapi set ud fra en systemorienteret synsvinkel. I B. Bechgaard, *Miljöterapi*. København: Hans Reitzels Förlag A/S.
- Tudor-Sandahl, P. (1993). *Den fängslande verkligheten. Objektrelationsteori i praktiken*. Helsingborg: Wahlström & Widstrand.

